

УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛТ ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

**АЖИНИЯЗ НОМИДАГИ НУКУС ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

Мактабгача ва бошлангич таълим кафедраси

Оила педагогикаси фанидан

МАРУЗА МАТИНЛАРИ

НУКУС

Кириш. Оила ҳақида тушунча

Режа

- 1. Оила ва инсон**
- 2. Оиланинг жамиятдаги ўрни**
- 3. Оила ва ҳаёт**
- 4. Оила турлари**

Фойдаланган адабиётлар

1. А. Мунавваров ҒОила педагогикасиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1994й
2. О.Тураева ҒОила этикаси ва психологиясиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1998 й
3. М.Халматова ҒОилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси Ғ Т, ҒУқитувчиҒ 2000 й
4. Э.Юсупов, У.Юсупов ҒОила- маънавият булоғиҒ Тошкент-2003 й

Жамиятимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиетини жадаллаштириш шароитида инсон омилини вужудга келтириш давр талабига айланди. Баркамол инсон ҳақида, унинг меҳнати ва турмуши, маънавий тараққиети ҳақида ғамхўрлик жумхуриятимизнинг асосий мақсадидир. Киши хислатлари унинг меҳнатга, маънавий, ғоявий ва маданий бойликларга муносабатининг асослари оилада шаклланади. Жамият мустаҳкам, маънавий ва ахлоқий жихатдан соғлом оила бўлишидан манфаатдордир. Шу сабабли жумхуриятимиз оилани мустаҳкамлашни, Болалар тарбияси, шунингдек, ижтимоий турмуш шароитларини яхшилашда ердам беришни давлат аҳамиятига молик иш деб билади.

Кейинги йилларда республикамиз томонидан қабул қилинган бир қатор қарор ва йўл-йўриқларда халқимизнинг ижтимоий-маданий юксалишини таъминловчи фикрлар, тавсиялар берилдики, Болар республикамизнинг асоси – оилаларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маънавий камолотида муҳим роль ўйнамоқда. Чунки оилаларнинг ҳар томонлама юксалиши, таъбир жоиз бўлса, жамиятнинг юксалиши демакдир. Худди шу маънода келажагимиз бўлмиш еш авлод тарбияси ва унинг тараққиети давлат аҳамиятига молик масала ҳамдир. Иккинчи томондан, жамиятнинг оила ва оилавий тарбияга бўлган талаби ҳам кун сайин ортиб бормоқда. Зотан, ота-оналарнинг Болалар тарбияси юзасидан масъулиятини кучайтириш, тарбиалашга оид лаёқатини ошириш, оилавий ва ижтимоий тарбия бирлигини таъминлаш ҳозирги куннинг долзарб масаласидир.

Оилавий тарбия деганда ота-оналарнинг ўз ҳаётлари, турмуш тарзлари асосида Бола шахсида дунёқараш асослари, сиёсий, ахлоқий, эстетик ва бошқа ижтимоий омилларни шакллантириш мақсадида мунтазам, изчил, ғоявий ва маънавий таъсир кўрсатиш жараени тушунилади. Бироқ, бунда жамиятимиз тараққиети муносабати билан оила, унинг барча ҳаётий босқичлари жиддий ўзгаришларга учраётганлигини ҳам эсдан чиқармаслик керак. Миллатларнинг тарихий, миллий ва регионал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда оилалар

тараққиятини умумий ва хусусий тараққиятлар асосида оилавий тарбияни мақсадга мувофиқ яхшилаш лозим. Бу давлатимизнинг оилада еш авлодни ҳар томонлама камол топтириш жарағига қаратилган илмий ва амалий тавсияларидан биридир.

Ҳозирги замон тараққияти ҳар бир шахсдан воқеликни тўғри тушунишни, хулоса чиқаришни, ахлоқий покликни ва ҳиссий-асабий чидамликни, жамиятимиз ҳаётининг барча жабҳаларида мустаҳкам ва фаол бўлишни талаб этмоқда. Маълумки, шахснинг бундай ижтимоий, эмоционал, хулқий ва бошқа сифатларига оила асос солади, шакллантиради ва камол топтиради.

Келажагимизнинг қандай бўлиши ҳозирги кунда бир тарбиялаётган ешларга боғлиқ. Бундай улкан вазифани амалга оширувчи, моддий ва маънавий бойликларни яратувчи асос оиладир. Оила жамиятнинг бошланғич ижтимоий бўғин сифатида мураккаб таркибга эга бўлиб, у ўз фаолиятида оила аъзоларининг эҳтиежи ва қобилияти, турли фаолиятнинг мақсад ва вазифаларинигина эмас, балки тарбиявий фаолиятни ҳам акс эттиради. Унинг мураккаб ва кўпқиррали фаолиятининг ҳаётийлиги икки томонламадир.

- биринчидан, жамиятнинг кичик бир қисми ижтимоий ўзгаришларни ўта сезгирлик билан илғаб оладиган, ўзида акс эттирадиган белгидир. Шунга асосланиб оилавий тарбияни ижтимоий тарбиянинг асосий қисмларидан бири деб ҳисоблаш лозим.

- иккинчидан, оиланинг мураккаб ва кўпқиррали фаолияти унинг вазифалари ва тузилишига, ижтимоий турмуш тарзига, оила аъзоларининг ижтимоий фаолиятларига, уларнинг барча қизиқишлари, эҳтиежлари ва муносабатларига боғлиқлигини назардан қочирмаслик керак.

Оилавий тарбия методологиси ва методикаси учун энг муҳими унинг алоқадор томонларини, яъни тарбиявий вазифаларни бир маромга солиш, оиланинг ўзига хос хусусиятларини вамавжуд имкониятларини аниқаш катта аҳамият касб этади.

Оиланинг тузилиши ва вазифаларини таҳлил этишда у жамиятнинг ижтимоий-маънавий ўзаги эканлиги яна бир бор аён бўлмоқда. Шу сабабли оиланинг аниқ бир мақоми, асоси бўлиши керак ва у кишилар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиши, ешларда ахлоқий фазилатларни, жисмоний камолотни, ақлий зийракликни шакллантириши зарур.

Оилавий тарбиянинг ўзига хослиги шундаки, у Болаларни ота-оналарнинг ота-оналик, қон-қариндошлик хислатларини узатиб, шахснинг умумий ва ҳиссий ривожланишинигина таъминлаб қолмай, балки шахснинг мавжуд имкониятларини ва ахлоқий камолотини ҳам ўстиради. Шу сабабли оилавий тарбия доимо мавжудлиги, кўрсатмалилиги ва сержилолиги билан ажралиб туради. Унда асосий вазифани халқ, одобга доир тадбирларни Болага тўғри ўргатиш, маслаҳат бериш, катталар тажрибасинигина эмас, балки оиланинг яшаш тарзи,

муҳити, ота-оналарнинг касб-хунари, оила аъзоларининг маънавий-руҳий муносабатлари ўйнайди.

Оила ва оилавий тарбия муаммолари билан шуғулланувчи олимларнинг тадқиқотларида асосий эътибор оила бўйича амалдаги бўлинишга ва Болалар тарбиасида ота-оналарнинг фаол даражасига қаратилади. Шунингдек, ота-оналарнинг, Болаларнинг ҳамда аёлларнинг бандлиги ва уларнинг Болалар тарбиасига бўлган таъсири оиланинг моддий имкониятлари ва турар жойларига боғлаб ўрганилади.

Жамиятнинг моддий ва маънавий камолоти ешларни турли ижтимоий вазифаларни бажаришга, тўпланган муносабатларга доир тажриболарга, моддий ва маънавий қадриятларга ҳар томонлама ва узок тайерлаш лозимлигини талаб этмоқда. Оилавий тарбиада муҳим аҳамият касб этувчи объектив ва субъектив омилларни билмоқ лозим. Объектив омилларга оиланинг моддий фаровонлиги, даромадларнинг турлари, ўзига хослиги ва савияси, уй-жой билан таъминланиш даражаси, мактабгача муассасалардан фойдаланиш, шунингдек, оила аъзоларининг сони, таркиби ва бошқаларни киритиш мумкин. Субъектив омилларга эса оиладаги ўзаро муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари, маълумот, оила аъзоларининг маданий-маънавий савиялари, ота-оналарнинг муомала маданиятлари ва бошқалар кирди.

Оилавий тарбиянинг мураккаблиги яна шундаки, ҳар бир оила ўзига хос бир олам, жамиятнинг ўзига хос кичик уюшмаси бўлиб, тарбия ишида ўзига хос хусусиятларни намоен қилади. Она шунинг учун ҳам оилавий тарбиянинг шакл ва услубларини умумлаштириш ва унга бирон-бир тавсиялар бериш ноқулай ва қийиндир. Ота-оналар қанчалик маънавий бой, эътиқодли ва юқори маълумотга эга бўлсалар, шу даражада такомиллашган услуб орқали ўз фарзандларини тарбиялайдилар. Улар фақат маслаҳат бериш, маъқуллаш, мукофотлаш, жазолаш, суҳбат ва ҳикоя, фикр алмашиш билангина эмас, балки шахсий намуналари, Болалари билан биргаликда ишлаш, уларни меҳнат фаолиятига тортиш орқали ҳам тарбиялайдилар. Болалар фаолиятида иштирок этиш уларга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг энг самарали усулидир. Агар Болалар ота-оналарининг машғулотларига ўта қизиқиш билан муносабатда бўлишса, улар ўртасида дўстона муносабатлар қарор топади. Болалар ота-оналаридан, ака ва опаларидан ўзаро муносабат мезонларини ўрганиб, нима яхши-ю нима емон, нима фойдали-ю ва нима зарарли эканлигини билиб оладилар, улар ҳақида аниқ тасаввурларга эга бўладилар. Бундан ташқари, оила тажрибали ва касби жихатидан турлича ешдаги кишиларни бирлаштириб туради. Оила аъзоларининг турмуш ва ҳаётини тажриболари, маданий савиялари қанчалик бой бўлса, улар Болалар билан шу даражада яхши мулоқотда бўла олишади, Болаларнинг қизиқишларини ўстира олишади.

Ота-оналарнинг умумий, маданий, маълумот савияларининг кўтарилиши ва ижтимоий фаоллик қарор топиши мактаб ва оила алоқалари хусусиятининг ўзгаришига сабаб бўлди. Агар мактаб оила

тарбияшунослигига хурмат билан муносабатда бўлса, унинг бойликларидан, яъни ота-оналар обрўси, шахсий намунаси, ижобий хиссиетлар асосида тарбиялашларидан фойдалана олса, у ҳолда ота-оналар оталиғи катта кучга, тарбия самарадорлигини таъминловчи мезонга айланади.

Ҳозирги замон оилалари мавжуд жамият билан узвий боғлангандир. Шаҳарларнинг ўсиши, яшаш шароитларининг яхшиланиши, халқнинг моддий ва маданий турмуш савиясининг ошиши ешларни баркамол инсон қилиб тарбиялашга таъсир қилади.

Оилавий тарбиянинг мақсади ва мазмуни барча регионлар бўйича олганда бир-биридан маълум даражада фарқланади. Бу фарқлар миллатларнинг турмуш тарзи, урф-одатлари, ижтимоий-тарбиявий ва маҳаллий шароитлар билан белгиланади. Чунки мамлакатимиздаги халқ ва элатларнинг тарихий-ижтимоий тараққиёт босқичи, оилавий турмушнинг тарихан таркиб топганлиги, бу борада диннинг салмоқли хиссаси ўзига хосликни вужудга келтиргандир.

Тарбия масаласига ендашадиган бўлсак, кам Болали оилаларга нисбатан кўп Болали оилаларда Болалар тарбияси анча енгил кўчади. Чунки кўп Болали оилалардаги Болалар ота-оналарининг ҳатти-ҳаракатларини, ака ва опаларининг улар ўртасидаги ғамхўрликларини, айниқса, бир-бирларига бўлган дўстона муносабатларини, уйдаги ҳар хил вазифаларни сидқидилдан бажаришларини, кичикларнинг катталарга одоб билан муносабатда бўлишларини табиий ҳолда кўрадилар, кузатадилар. Ўзларида ҳам Она шундай ахлоқий сифатларни шакллантириш истаги вужудга келади. Шу сабабли бир қанча Болалари бўлган оилада ота-оналарнинг ғамхўрликлари ўзига хос хусусият касб этади. Бундай ғамхўрлик тенг тақсимланган бўлади.

Катта оилада Бола ешлигидан жамоага мослашади, ўзаро алоқалар асосида тажриба тўплайди. Агар оилада катта ва кичик Болалар бўлса, улар ўртасида турли кўринишлардаги меҳр-муҳаббат ва дўстлик қарор топади. Оилавий ҳаёт Болаларни инсоний муносабатларда ўз шахсини камол топтириш имкониятини беради. Кам Болали оилаларга нисбатан кўп Болали оилаларда шундай ҳаётий вазифалар мавжуд бўладикки, масалан, катта акагача ва кичик укагача бўлган меҳр-муҳаббат, яъни бир-биридан фарқланувчи хиссиетни, ака-ука ва опа-сингиллар ўртасида бир-бирлари билан нарсаларнинг тенг айирбошлаш ва бошқалар пайдо бўлади.

Оиланинг туб мақсади ва ҳаракатларининг мазмуни Болаларни умуминсоний хулқ мезонларига риоя қилган ҳолда уларни бўлажак меҳнат фаолиятига тайерлашдан иборатдир. Қолаверса, уларнинг ғоявий-сиесий, маданий-оқартув борасидаги қизиқишларига эътибор берилади. Бу борада турли оилаларда берилаётган тарбиянинг бир-биридан фарқи борлигини ҳам унутмаслик лозим. Агар оилада ота-оналар катта ешдаги кишилар бўлса, улар меҳнат нонидан баҳраманд

бўлаётган бўлсалар, инсоний эътиқодлар мавжуд бўлса, бундай оилада тарбияланаётган ешлар ҳаётда муносиб инсон бўлиб етишадилар.

Ҳозирги замон оилаларидаги тарбиявий ўзгаришлар

Режа

1. Оилалар таркиби

2. Оилага таъсир этувчи фактор

Фойдаланган адабиётлар

1. А. Мунавваров ҒОила педагогикасиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1994й
2. О.Тураева ҒОила этикаси ва психологиясиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1998 й
3. М.Халматова ҒОилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси Ғ Т, ҒУқитувчиҒ 2000 й
4. Э.Юсупов, У.Юсупов ҒОила- маънавият булоғиҒ Тошкент-2003 й

Ҳозирги замон оилаларнинг тарбия жабҳаларидаги умумий ва хусусий томонларини, вазифаларини билиш ниҳоятда аҳамиятлидир. Чунки бир Болаларнинг боғча ва мактабда олаётган билимларини, ақлий қизиқишларини ҳисобга олганимиздагина оилавий тарбия иши самарадорлигини таъминлашимиз мумкин. Биз тарбиявий вазифаларимиз хусусиятларидан келиб чиқиб, Болалар камолотига якка ҳолда ендашиш, ақлий, ахлоқий, меҳнат тарбия эҳтиёжини шакллантириш, ўз-ўзига хизмат кўрсатиш малакаси, маиший меҳнат, иэтимой меҳнатга маънавий-руҳий тайерлаш каби мезон ва қоидаларни ҳисобга олиб иш тутишимиз ижобий мақсадга мувофиқдир. Бунисиз тарбия жараенини ижобий ҳал қила олмаймиз.

Оиладаги тарбиявий жабҳаларнинг савияси унинг тузилишига, кўп Болалик Икки кам Болалик, икки Икки уч авлоднинг биргалиқда яшаши, ота-онанинг мавжудлиги Икки улардан бирортасининг йўқлиги, ҳар икки жинсдаги (ўғил-қиз) Болаларининг борлигига, ота-оналарнинг маълумот савиясига, оила аъзоларининг ижтимоий аҳволига, Болалар тарбиаси бўйича ўз бурчларини ҳис этишлари, эр ва хотиннинг тарбиявий жабҳаларга муносабати каби ижтимоий омилларга боғлиқ. Шунингдек, оилавий тарбиянинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашда оила тузилишининг миллий ўзига хослигини аниқлашда оила тузилишининг миллий ўзига хослигини ва миллий анъоналардан фойдаланиш даражасини ҳисобга олиш лозим.

Болалар тарбиаси оиланинг инсонни бунед этувчи табиий ва ижтимоий моҳияти билан узвий боғлиқдир. Худди шу маънода тарбия ўз моҳиятига кўра шундай бир жараенки, у тарбияланувчининг биологик, ижтимоий эҳтиёж турларини, ўзининг қадри, қизиқиш ва ғояларини жамият талабларига бўйсундиришда намоев бўлади.

Бола оилада, мактабда, ота-оналар билан муносабатда, жамоат жойларида, катта ешдагилар, ўртоқлари билан мулоқотда тажриба орттириб боради.

Оилаларда Болаларга тарбия беришда ота-онанинг намунаси, уларнинг меҳнатсеварлиги, оилавий ишларга жавобгарлиги, иш юритиши, ўғил Болаларга нисбатан отанинг, қизларга эса онанинг устозлик, раҳнамолик ишлари асосий ўринни эгаллайди. Бу фикрлар оилаларда ўтказилган анкета маълумотлари ердамида аниқланди.

Анкета мазмунида қуйидаги саволлар бор эди.

1. Фамилиянгиз, исмингиз, отангизни исми, туғилган йилингиз, маълумотингиз, касбингиз ва адресингиз.

2. Оилангизда неча фарзандингиз бор.

3. Сизнинг севган машғулотиңгиз.

4. Болангиз севган машғулотларни сОнаб беринг.

5. Оилангизда фарзандларингиз машғулоти учун қандай шароитлар мавжуд. Махсус хона, стол, стул, китоб шкафлари, радио ва бошқалар.

6. Болангизни тарбиалашда қийналяпсизми. Ҳа Икки йўқ.

7. Сизнингча оила тарбиасини нима қийинлаштиряпти. (Тарбияга оид билимларнинг етишмаслиги, ота-оналарнинг бемаслаҳат иш олиб бориши, Болаларни иш билан банд этмаслик, ешига, қизиқишларига қараб муомала қилмаслик, хўжалик ишларининг бажарилишида иштирок этмаслиги ва ҳоказо).

8. Сиз тарбия ишида услублар зарур деб ҳисоблайсизми. Ҳа Икки йўқ. Бир кунда неча соат Бола тарбиаси билан шуғуллОнаси.

9. Оилангизда Бола тарбиаси билан ким кўпроқ шуғуллОнади, бобоси, бувиси, онаси, отаси, акаси, опаси ва бошқалар.

10. Сиз кўпроқ нима туфайли Болангизга танбеҳ берасиз, жазолайсиз, келиша олмайсиз.

11. Сиз ва Болаларингизнинг келажак ҳақидаги қарашларида қарама-қаршилиқ мавжудми. Фикрларингиз тўғри келадими. Ҳа Икки йўқ.

12. Болангиз нима сабабдан у Икки бу ноўрин хатоларга йўл қўйиши ҳолларига эътибор берасизми. Ҳа Икки йўқ. Сабабини суриштирмай жазолайсизми. Сабабини ҳисобга оласизми.

13. Оилангизда ўз-аро муносабатни қандай баҳолайсиз.

14. Қизингиз Икки ўғлингиз ҳақида кимлардан кўпроқ маълумот олиб турасиз. Кишилардан, жамоатчиликдан, ўқитувчилардан Икки бошқалардан.

15. Тарбияга оид адабиетларни, рўзнома ва ойномаларни мунтазам ўқиб борасизми. Тарбия ишлари ҳақидаги қандай газета ва журналларга обуна бўлгансиз.

16. Тарбияга оид ойнаи жаҳон кўрсатувларини томоша қиласизми. Эшиттиришларни мунтазам эшитасизми.

17. Оилангизда Болаларингизга эртак, мақол, топишмоқлар айтиб берасизми.

18. Шу ўқув йилида неча марта ва нима сабабдан мактабда бўлдингиз.

19. Неча марта ва қандай мақсад билан синф раҳбарлари уйингизда бўлди. Ҳар ойда неча марта синф раҳбари сизникига келади.

20. Болаларнинг ўзлаштириши ва тарбия сифатларини яхшилаш учун қандай маслаҳат берасиз.

Кузатишларнинг кўрсатишича, кам Болали оилаларга нисбатан кўп Болали оилаларда тарбия имкониятлари кўр ва ранг-барангдир.

Ешларни оилавий ҳаётга, никоҳга тайерлашда, оила мустаҳкамлигини таъминлашда никоҳланувчиларнинг ота-оналари савиясига, турмуш тарзига, характер хусусиятларига ва ниҳоят, касб фаолиятларига эътибор бериш мақсадга мувофиқдир.

Оила хўжалигида меҳнат тақсимооти энг қадимий ва маданий ижтимоий бир ҳолдир. Ҳозирги кунда эса, шаҳар ва қишлоқ оилаларида эр ва хотин ўзаро масъулиятли ишларни бўлишиб олишнинг кўплаб турларини вужудга келтиришди. Аниқроқ қилиб айтганда, барча оилавий ишларни бажаришда тенг ҳуқуқлилиқ йўналиши яққол кўзга ташлОнади. Айниқса, бу Болалар тарбиаси вазифасининг бажарилишида кўпроқ намоен бўлмоқда.

Битта Икки кам Болали оилаларда Бола тарбиаси

Туғилиш ахлоқнинг ривожланиши, ўсиш кўрсаткичидир. Бирок кейинги ўн йилликлар ичида кўп Болали оилаларнинг кескин камайиши ҳисобига битта, иккита Бола билан чекланиш, оилада туғилишнинг пасайишига олиб келди.

Бола тарбиасига кўп вақт сарф қилинади. ЛИккин оилада туғилган якка фарзанд катталарнинг жонли ўйинчоғи, севиклиси, катталарнинг диққат маркази, қувончи ва эркатойи сифатида вояга етади. Унинг бирон нарсадан норозилиги ва йиғиси ота-она дунесини қоронғилаштиради. Ўзлари емай-ичмай, якка фарзандларини оқ тараб, кийинтириб, ҳатто турли-туман совғалар уюштирадилар. Бу билан Боласининг келгуси тараққиетини бузаетганликларини ўйоашни ҳам еқтирмайдилар.

Боланинг тўғри ўсиши, одамларга хурмат билан муносабатда бўлиши, уларнинг қайғуларига ҳамдардлик кўрсатиш ҳисси таркиб топиши учун оилада ҳеч бўлмаганда ўзига ўхшаш яна бир киши (қизми, ўғилми) бўлиши зарурдир. Оилада камида иккита фарзанднинг бўлиши фақат уларнинг маънавий-ахлоқий тарбиасини яхшилабгина қолмасдан, балки жамиятимизнинг ижтимоий-иқтисодий эҳтиежларига ҳам мос келади.

Ижтимоий ва психологик нуқтаи назардан Боласизлик Икки кам Болалик оила мустаҳкамлигини таъминламайди. Мамлакатимиздаги оилавий ажралишларнинг аксарияти Икки Боласи йўқ, Икки кам Болали оилаларга тўғри келмоқда. Юқорида таъкидлаганимиздек ота-она якка фарзанднинг тарбиасига ниҳоятда кўп вақт ажратади, ЛИккин кўп ҳолларда салбий натижа кўришади. Оилада якка фарзанд тарбиасидаги камчилиқ натижалари Бола ўсмирлик ешига етганида бирдан юзага чиқади, ва, ниҳоят, бу камчилиқ ўсмир ўсиб, улғайиб, ўзи оила қурганда янада яққолроқ намоен бўлади.

Оила тарбиасида шароит, яъни уларнинг қишлоқ Икки шаҳарда яшашлари ҳам Болалар тарбиасига у Икки бу даражада таъсир кўрсатиши мумкин. Одатда, қишлоқ шароитида яшовчи оила фарзандлари ешлигидан бошлаб кучи етадиган ишларга жалб этилади, яъни улар уй юмушларини бажариш, уй ҳайвонларини парваришlash, уларга ем, сув бериш, ота-оналарига далалардаги ҳосилни, полиз экинлари, меваларини йиғиб-териб олишларида яқиндан ердан беришади. Қизлар эса уй юмушларини, яъни тозалаш, овқат пишириш, ваир қориш, нрн епиш ва ҳоказо машгулотларни жон-дилидан бажарадилар. Шаҳар оилаларидаги шароит улардан тубдан фарқ қилади. Озчилик бўлса-да шаҳар оилаларининг Болалари мактабнинг турли жонли бурчакларида, тажриба ишларида, дарахтларни парвариш қилишда иштирок этишади. Ликкин бу ишларни ота-оналарининг иштирокисиз, ҳар замонда бажарадилар. Натижада бекорчилик кучаяди Икки спорт майдончаларидан бери келишмайди, шаҳар бўйлаб санғиб юришади.

Кўп Болали оилаларда Болалар тарбиаси

Зиели ва хизматчилар оиласининг қишлоқда Икки шаҳарда яшашларига қараб Болаларига бериладиган тарбиада ҳам бирмунча фарқлар мавжуд. Шаҳарларда яшовчи кўп Болали зиели Икки хизматчи оилаларидан фарқли ўлароқ қишлоқлардаги шу тоифадаги оилаларда Болалар сиесий, маданий-оқартув ишларидан ташқари ота-оналари ҳам, Болалар ҳам хўжалик далаларида, боғ ва полизда меҳнат қиладилар. Кўлидан иш келадиган барча ешлар ота- оналари енида мунтазам меҳнат қилиш билан банд бўладилар, жисмоний меҳнатга нисбатан тайер бўлиб вояга етадилар.

Тарбианинг самарадорлиги оиладаги Болалар меҳнати, уларнинг уй хўжалигидаги фаол иштироки, шунингдек, оилавий турмуш шароитлари билан белгиланади. Қишлоқ оилаларидаги тарбиа ўзининг структураси ва мазмунига кўра ишчи, хизматчи ва зиели оилалардан тубдан фарқ қилади. Айрим ҳолатларни ҳисобга олмаганда қишлоқ оилалари Болалари йилнинг деярли барча фаслларида ҳам меҳнат фаолиятига тортилган бўлади.

Кўп Болали деҳқон оилаларидаги тарбианинг ўзига хос хусусиятларидан яна бири шуки, бундай оила Болалар жамоасининг маркази, асосий тарбиа воситаси эса ота-онанинг намунаси, уларнинг хулқи, одоби, бир-бирларига бўлган илиқ муомалалари, оиладаги, ишлаб чиқаришдаги актив жисмоний меҳнатларидир.

Болалар нутқи шаклланиши, ривожланиши асосида уларни катталарга ҳурмат, дўстлик, инсонийлик, ҳалоллик каби одоб қоидаларига ўргатиб борилади. Шу асосда оилада кундалик иш давомида Болаларда хулқ-атвор мезонларини қарор топтириб боради. Худди Она шу хулқий мезонлар асосида кейинчалик ахлоқнинг мураккаб шакллари – жамоатчилик, ватанпарварлик, ҳаётнинг ижтимоий-сиесий томонларига қизиқишнинг дастлабки шаклланиш жараени давом этади.

Оиладаги ахлоқий тарбия фақат хулқни тарбиялаш билан чекланмасдан, балки баркамол инсон ахлоқини тўғри тасаввур қилдиради, унинг таркиби, кўникма ва малакаларини шакллантиради. Мана шу асосда оила аъзоларида инсон характери, ҳаёт босқичлари қарор топади. Оилавий ҳаётнинг ўзига хослиги ҳам мана шунда.

Ҳозирги замон кўп Болали оилаларда ўсиб келаётган еш авлодни ҳар томонлама тарбиялашнинг барча воситалари, шакл ва услубларидан амалда унумли фойдаланилмоқда.

Ҳозирги кунда ота-оналар ҳал қилишлари ниҳоятда зарур бир қанча тарбиявий муаммолар мавжуд. Бундай муаммолар нотўлиқ оилаларда нисбатан кўп бўлиб, улар Болаларнинг руҳий камолотида намоен бўлмоқда. Ота-оналар эса ҳар доим ҳам бу ҳолатни билиб, тўғри тушунавермайдилар. Баъзан эса Болалар ҳам ақли етадиган масалалар бўйича катталарга мурожаат этмасликлари, масалани ижобий ҳал этмасликлари натижасида оналари Икки катта ешдаги кишилар ҳаётини, турмушини мушкул аҳволга солиб қўядилар.

Умуман олганда ҳамма оилалар тарбиаси учун яроқли умумий формула топиш мумкин эмас, лекин Болалар тарбиаси бўйича тўпланган илғор тажрибалар асосида оиланинг умумий хусусиятларидан келиб чиқиб, келажакда кутилиш мумкин бўлган тарбия натижаларини ҳисобга олиб, бир неча омилар ҳақида маслаҳат бериш мумкин. Масалан, Болалар тарбиасида оилавий муҳит махсус таъсир кучига эга. Муҳит дейилганда оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари, Болаларга таъсир кўрсатиш усуллари, оилада мавжуд бўлган бошқа шакл ва услублар йиғиндисига айтилади. Оила муҳитининг мазмуни ота-оналарнинг, катта ешдаги аъзоларининг ғоявий-сиёсий онглиликларида намоен бўлади.

Оилада Боланинг ахлоқий тарбиасининг мустақиллик давридаги аҳоли Режа

- 1. Оила ва оила тарбиаси масаласи**
- 2. Тарбия бериш формалари**
- 3. Ахлоқий тарбия категориялари**

Фойдаланган адабиётлар

1. А. Мунавваров ҒОила педагогикасиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1994й
2. О.Тураева ҒОила этикаси ва психологиясиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1998 й
3. М.Халматова ҒОилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбиаси Ғ Т, ҒУқитувчиҒ 2000 й
4. Э.Юсупов, У.Юсупов ҒОила- маънавият булоғиҒ Тошкент-2003 й

Оила ўзининг тарихий тараққиети даврида узоқ ва мураккаб йўлни босиб ўтди. Бу йўлнинг ўзига хос хусусиятларидан бири жамиятнинг ўзаро алоқалари ва ижтимоий вазифаларининг тубдан ўзгарганлигидир.

Жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий тузилишининг ўзгариши оиланинг шаклланишига, унинг ўзаро алоқа шаклларига таъсир кўрсатади. Айниқса, жамиятнинг моддий техника ва маънавий йўналишидаги ўзгаришлари оила фаолиятининг ўзгаришига сабаб бўлмоқда. Бундай ўзгаришлар оила қуриш, меҳр-муҳаббат, ўзаро дўстлик ва фарзанд кўришни режалаштиришда ўз ифодасини топмоқда.

Давлатимиз оилаларни ўзининг олиб борадиган сиесати марказида олиб қарайди. Шу сабабли имконият доирасида моддий ва маънавий ердан беришга мажбур. Оилавий тарбиани мактаб, жамоатчилик билан уйғунлигини таъминлашдан манфаатдордир.

Оиланинг энг муҳим хусусиятларидан бири инсонлар авлодини кўпайтиришдир. Болаларни ижтимоий ҳаётга тайерлаш борасида оила маълум даражада ижтимоий ташкилотлар билан жамият тараққиетига ҳамоҳанг ҳолда фаолиятда бўлмоқда. Оилавий тарбия муаммоларини тадқиқ этиш, асосан икки йўналишда олиб борилмоқда. Бир томонда оилавий тарбия педагогиканинг анъОнавий қисми сифатида ўрганилмоқда. Иккинчи томондан эса оила социология ва филология йўналишида ҳам тадқиқ этилмоқда. Матбуотда эълон қилинган мақолаларда мазкур соҳага қизиққан олимларнинг оилавий тарбия хусусиятларига ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан ендашаётганликлари маълум бўлмоқда.

Болаларнинг Болалар ясли ва боғчасида узоқ муддат бўлишлари уларнинг камолотига, эҳтиёж, қизиқиш ва муомала характериға салбий таъсир кўрсатади. Бахтга қарши ҳозирги вақтда ота-оналарнинг ишлаб чиқаришда кўплаб машғул бўлишлари сабабли ўзларининг тўлақонли тарбиявий вазифаларини бажара олмасликларини тасдиқламоқда.

Оилавий тарбия ижтимоий тарбия билан узвий алоқада бўлсагина ўсиб келаётган еш авлод фаровонлигини таъминлаш мумкин. У Икки бунисининг йўқлиги тарбиявий жараенга салбий таъсир кўрсатади.

Республикамызда айна ҳозирги кунда оилаларнинг ижтимоий аҳамияти ортиб бормоқда. Оилаларнинг моддий эҳтиёжларини тўлароқ қондириш асосида Болалар тарбиаси учун жавобгарликни кучайтириш жараени тезлашмоқда. Биз учун оила мустаҳкамлигини таъминловчи ахлоқий руҳий алоқалар жуда муҳимдир. Худди Она шу алоқадорлик оилавий муносабатлар, тўлақонли ҳиссий-эмоционал, оталик Икки оналик, оилавий бахтни таъминлаш эҳтиёжларини қондиради.

Ота-оналарға педагогик билим бериш, оилавий тарбия бўйича тажриба алмашиши, ота ва оналарни тарбия ишларига қизғин жалб қилиш учун уларни мактабга, маҳалла кўмиталарига таклиф этиш мақсадга мувофиқдир. Ота-оналарнинг бу борадаги энг муҳим вазифалари Болалари камолотини олдиндан тасаввур эта олишлари, тарбия мақсадини аниқлашларидир.

Кўйилган мақсадни амалга ошириш фаолиятни моҳирлик билан ташкил этишга боғлиқ. Бунинг учун -

а) Болаларнинг ҳаёти ва машғулоти тўғри ташкил этиш (режим, ўйин, меҳнат, уйдаги ўқув ишлари, спорт ва шунга ўхшаш)

б) Ўзининг шахсий фаолияти ва дам олишини ташкил этиш (ишда, уй-хўжалигида, Болаларни парваришда, ўқишда, дам олишда, еш авлод тарбияси юзасидан жамоат ишларида ва ҳоказо).

Бироқ, бу йўлда бир қанча қийинчиликлар мавжуд. Биринчи қийинчилик шундан иборатки, илғор оилалар ҳам тарбиянинг мақсадини ва ўз масъулиятларини яхши билсалар ҳам тарбия услублари, усул ва воситаларини аниқ қўллай олмайдилар. Маълумки, оилада бирон-бир услуб алоҳида қўлланилмайди, балки барча услублар уйғунлашувда қўлланилади. Бизнинг ҳозирги шароитимизда кўпроқ ишонтириш ва унга ҳамоҳанг услублар кўпроқ татбиқ этилади (масалан, маъқуллаш, рағбатлаштириш). Мажбур этиш эса бошқаларга нисбатан ерданчи усул сифатида қўлланилади.

Демак, тарбия усуллари ва услубларини танлаш, уларни такомиллаштириш ва татбиқ этиш оила ҳаётининг муҳим формасидир. Еш авлод тарбиясининг муваффақияти бирон-бир алоҳида олинган усулларга эмас, балки ўйлаб ва яхши ташкил этилган услублар тизимига боғлиқдир. Оилада қўлланилган у Икки бу усуллар ҳақида гап кетганда, шунини эса сақлаш лозимки, агар оиланинг ҳаёт тарзи, турмуши ва ахлоқига монанд усуллар танланса, тарбиявий самарадорлик ошиши Икки мос келмаса, аксинча бўлиши ҳаётда кўплаб кузатилган.

Оилада Болаларни тарбиялаш ўзининг бир қанча миллий хусусиятларига эга. Улар халқнинг шаклланган оилавий анъоналари, урф-одатлари, халқнинг руҳияти, ҳаёти ва турмуш тарзидир.

Республикамиз Болаларга кўрсатадиган амалий таъсирини оила орқали амалга оширади. Оиланинг Болаларига кўрсатадиган таъсир доираси шунчалик каттаки, у жамият таъсири билан уйғунлашиб кетади. Шу билан бирга, биз унинг ўзига хос имкониятлари мавжудлигини инкор эта олмаймиз.

Баркамол инсон тарбиясида оила жамият билан яхлит бир бирликни ташкил этади, бу эса ҳозирги кунимиз учун хос хусусиятлардан биридир. Айниқса, ота-оналар ва жамият аъзоларининг меҳнат фаолиятлари характери, эр ва аёлнинг тенг ҳуқуқлиги, ўзаро ҳурмат, фарзандларни эъзозлаш, ҳурматлаш, ижтимоий ва фуқаролик эътиқоди, оилавий маданий ҳаётнинг мавжудлиги ва ўсаётганлиги оилаларга хос фазилат сифатида қадрланмоқда.

Болалар тарбиясига биринчи гавбатда ота ва онанинг ўзаро муносабатлари катта таъсир кўрсатади. Бизнинг жамиятимизда эр ва аёлларнинг тенг ҳуқуқлиги таъминланган бўлса-да, лИккин биологик тенглик йўқлигини инкор эта олмаймиз. Шу сабабли оналар Болалари тарбияси учун кўпроқ меҳнат қилишларини тақозо этади. Бундан ташқари, аёллар оилада эркаларга нисбатан кўпроқ вақтини уй ишларига сарфлайди. Социологик тадқиқотларнинг кўрсатишича, ҳатто дам олиш кунлари ҳам аёллар уй ишлари учун тўққиз соатдан ўн бир

соатгача вақт ажратишади. Ишловчи аёл Болалар тарбиаси учун жуда оз вақт ажратишга мажбур бўлади. Эрталаб, ишга жўнашдан олдин Болаларини авқатлантиради, кийинтиради, ясли Икки боғчага олиб боради, мактабга жўнатади. Катта ешдаги фарзандлари ўзларини эплайди. Куннинг иккинчи ярмида ишдан қайтгач, аёлнинг иккинчи - уй учун бўлган иш фаолияти бошланади, яъни Болаларининг уй вазифаларини бажаришларини назорат қилиш, кечки овқат тайёрлаш ва ҳоказо.

Отанинг уй ишларидаги иштироки асосан буйруқ беришда кўпроқ намоён бўлади. ҒУни бажар, нима учун буни бажармадинг, ҳозир бажарҒ ва ҳоказо. Унинг вазифаси кўпроқ оиланинг иқтисодиятини ва фарзандларининг соғ-саломат ўсишларини таъминлашда ифодаланади. Чунки фарзандларининг беморлиги нафақат отанинг, балки отанинг ҳам иш фаолиятига таъсир кўрсатади. Шу сабабли фарзандлари соғлигининг яхши бўлишини таъминлаш ҳар иккиси учун бирдай масъулиятни юклайди.

Оилалар тарбия усулларини қўллаш борасида бир-бирлари тажриболаридан фойдаланадилар. Шу нуқтаи назардан оилаларни шартли равишда иккига бўлиш мумкин, яъни ҒқаттиққўлҒ, ва ҒюмшоқҒ интизомли оилалар. Биринчи гуруҳга кирувчи оилалар ўз фаолиятларида талабга асосланган услубларга, ҳатто, тан жазоси бериш орқали тарбиялашга асосланадилар. Иккинчи гуруҳга кирувчи оилалар эса ўз фаолиятлари намунасида, ишонтириш, юмшоқ интизом ширин, тўғри муомала орқали тарбиялашга асосланадилар. Агар ҒқаттиққўлликҒ интизомли оиланинг ички муносабатларида ҳукмронлик қилса, ҒюмшоқҒ интизомлиларида эса демократия, тенглик муносабатлари мавжуддир. Бироқ ҒюмшоқҒ оилалардаги бундай муносабатлар ота-оналарнинг ўз хулқлари бўйича масъулиятларини камайтирмайди. Бундай интизомли оилалар учун Болаларни кўрқитиш, чўчитиш усуллари ет бўлиб, Боланинг қадрини билиш, ўз-ўзини ҳурмат қилиш хислатларини тарбиялаш асосий ҳисобланади. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, тарбиялашда жазо, кўрқитиш усулларида фойдаланган оилалардаги Болалар вояга етгач, руҳий асаб фаолиятида бузилишлар содир бўлган. Муносабатда кўрқоқлик, ақлий фаолиятда орқада қолиш ҳолатлари кузатилган.

Оилавий келишмовчиликлар, ота-оналар ва Болалар ўртасидаги тенгсизликка асосланган муносабатлар, айрим ота-оналарнинг маданият ва маълумотининг нисбатан паст савияда эканлиги мавжуд тарбияга оид билимларни ўзлаштиришга халақит беради. Беқарор кайфият, ҳаётини ўзгаришлар оилавий муҳитда қарама-қаршиликни вужудга келтиради. Ота-оналарнинг аниқ бир-бирини тушунмасликлари ва ўзаро келишмовчиликлари, Икки Боланинг енини олишлари унинг хулқида эгоизм кўринишидаги ҳолатни зоҳир этади. Оталар бундай ҳолатларда жазолашга мойиллик, оналар эса мулоимлик, ҒбаъзанҒ бетарафлик ҳолатларида бўлишади.

Оилаларни ҳар томонлама ўрганиш, уларнинг фаолиятларини қиесий таҳлил этиш ва баҳолаш мақсадида кўплаб оилаларда табиий кузатишлар олиб борилди, оилавий маросимларда иштирок этилди.

Олиб борилган кузатишлар натижасида қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин.

А) Оилавий тарбия самарадорлигини ошириш омилларидан бири Бола шахсини камолотга етказиш учун уни ҳар томонлама ўрганиш, шунингдек, оилавий тарбия усуллари ва шаклларига ижодий ендашиш, уни такомиллаштиришдир. Ешларни ҳар томонлама ўрганиш уларни ўқишга, меҳнатга, ўз-ўзига, ўраб турган муҳитга, инсон камолоти учун зарур бўлган сифатлардан энг муҳимларини ажрата олишга ўргатиш имконини беради.

Б) Ота-оналар ўртасида тарбияга оид билимларни тарғиб қилиш, айниқса, оилавий тарбида қийинчиликка учраётган ота-оналарга жамоатчилик ерданини кучайтириш лозим.

В) Оилавий тарбида ижобий ютуқларни қўлга киритган ота-оналарнинг тажриболаридан фойдаланиш учун уларни мактабнинг кенгайтирилган йиғилишларига, ота-оналар кўмиталарининг мажлисларига таклиф этиш ва ўз тажриболари билан ўртоқлашишни йўлга қўйиш ниҳоятда муҳимдир. Улардан унумли фойдаланиш учун мактабларда ота-оналар кунини жорий этиш зарур.

Г) Ота-оналар кўмиталари раҳбарларининг бевосита бошчилигида радиоалоқаларни ташкил этиш. Бунда ҒОта-оналар - илк тарбиячиҒ, ҒОта-оналарнинг Бола тарбиасидаги шахсий намуналари ва уларнинг аҳамиятиҒ, ҒЕшларни меҳнатга, ҳаётга, турмушга ўргатиш ва тайерлашда оила, мактаб ва жамоатчилик ҳамкорлигиҒ ва шунга ўхшаш мавзулардаги эшиттиришларни тайерлаб, изчил ўтказиш зарур.

Д) Болаларни халқ оғзаки ижодига доир қизиқишларини ўстириш мақсадида суҳбатлар, ҳикоялар, эртак ва достонлар ўқиб эшиттиришни йўлга қўйиш лозим.

Маълумки, ҳар қандай ота-она ўз Боласига тиканни раво кўрмайди, турли қийинчиликлар, хавф-хатарларнинг олдини олишга интилади. Ота ўз фарзандларида мақсадга интилувчанлик, ботирлик, жавобгарлик каби сифатларни шакллантириш билан ажралиб туради. Бундай сифатлар ўғил-қизлигидан қатъи назар инсон эгаллаши лозим бўлган сифатлар ҳисобланадики, уларсиз тўлақонли инсон шахси камол топмайди. Бунинг исботини яна шунда кўриш мумкинки, она қўлида отасиз вояга етган ўғил Болада эркакларга хос раҳбарлик фазилатига муҳтожлик кучли бўлади, айниқса, у етуклик ешига еганида бу эҳтиёж яна ҳам кучаяди.

Отага бўлган муҳаббат-бу биринчи навбатда унга бўлган ҳурматда ўз ифодасини топади. Отанинг обрўси унинг ўзига хос шахсиятида намоён бўлади. ҒМенга ўхшаб бажарҒ, ҒМен қандай ишласам сен ҳам шундай ишлаҒ каби қоидаларга амал қилинади. Назаримизда ўғил Бола хулқининг ўзига хослиги ҳам Она шундай хатти-ҳаракатларда ўз

ифодасини топади. Шунингдек, ота ҳғлини ўз фикрини мулойим ифодалай олишга, мунозарали воқеада ўз фикрини қатъий ҳимоя қилишга, қизикқонлик, ўзлигини, қадрини йўқотмасликка ўргатади. Шунинг учун ҳам отанинг ўрни ўғил Болани кучли шахс сифатида шакллантиришда ниҳоятда каттадир. Бу сифатларни эса ота ўзининг шахсий намунасида-ўғлига, онага, аелга, хотин-қизларга бўлган муносабатларида қарор топтириб боради.

Ота-оналарнинг обрўси ва шахсий намуналари тарбия самарадорлигини оширувчи омилдир. Болалар маънавий дунесининг ўзига хос хусусиятларидан бири катталарни обрўли сиймо, намуна деб билишлари, маслаҳат олишлари, тақлид қилишлари ва лозим бўлган пайтда ҳар қандай ердамни олишларига ишонч ҳосил қилишларидир.

Ҳеч қандай нарса Болаларга намуна кучидек таъсир кўрсата олмайди. Намуна тақлид учун асосий манба ролини ўйнайди. Шахсий намуна эса тарбия олиш сифатида ўсиб келаётган еш авлоднинг онги ва хулқига таъсир кўрсатувчи катта ешдаги кишиларнинг хатти-ҳаракатлари ва бошқа фаолиятлари йиғиндисидир. Катталарнинг намуна сифатидаги тарбиявий таъсири шунинг учун ҳам муҳимки, улар айнан Болалар ва ўсмирларнинг тақлиди учун жонли манбадир. Болалар руҳиятининг ўзига хос хусусиятларидан бири кўпинча ўзи сезмаган ҳолда ўз олдига намуна олса арзийдиган, тақлид қилишга лойиқ бирон-бир ижобий шахс бўлишини жуда хоҳлайди.

Атрофимизни ўраб турган номаълум нарса ва ходисалар, ранг-баранг олам билан танишишда Бола катталарнинг ердамига табиий эҳтиёж сезади. Етарли даражада билим ва тажриба йўқлиги сабабли улар катталарнинг муомала ва хатти-ҳаракатларига тақлид қила бошлайди. Ешлари улғая бориши билан катталарга тақлид қилиш ҳам ўзгариб, маъно касб эта боради.

Оилавий тарбиада отанинг роли ниҳоятда улкан. Чунки оилада эр ҳамма вақт Болаларининг, турмуш ўртоғининг доимий таянчи бўлиб келган. Шу сабабли оиладаги ўғил доимо отасига ўхшашга интилган, унинг хатти-ҳаракатига тақлид қилган. Халқимизнинг доно маслаҳатларида ўғил тарбиасида отанинг роли улуғланиб келган. Ота-она намунаси Болалар учун кўргазмали ҳаёт дарсидир. Отанинг онага, она меҳнатига, жамиятга, жамият аъзоларига бўлган муносабати Бола қалбида яхшилик Икки емонлик, маъқул Икки номаъқул ишлар ҳақидаги дастлабки тушунчаларни вужудга келтиради. Мақсадсиз, тарбия натижаларини ҳисобга олмасдан қилинган ота-оналар меҳнати барибир самарасизлик билан тугайди. Оғзаки сўзлар эмас, балки онгли, ўйлаб қилинган ишлар Бола онги ва қалбига бориб етади.

Бола одатда, кўп вақтини оиласи даврасида ўтказади ва катталарнинг қилиқлари, ўзига хос хусусиятларини осонлик билан қабул қилади. Бу қилиқ ва хатти-ҳаракатларни ўз фаолиятларида такрорлайди. Сўралган пайтда ҒДодам шундай қиладиларҒ, ҒОнам шундай деганларҒ,

ҒБувим шундай ўргатганларҒ ва ҳоказо деган жавобларни эшитиш мумкин.

Оила муҳити-бу қандайдир алоҳида узиб олинган тарбия воситаси эмас, балки ота-оналарнинг ва катта ешдаги кишиларнинг ҳар тарафлама олиб борган тарбиявий иш натижалари, оила аъзоларининг ўзаро юксак ахлоқий муносабатларининг йиғиндиси ва катталарнинг ижобий таъсир кўрсатиш намунаси натижасидир.

Болаларга ота-оналарнинг хатти-ҳаракатларигина эмас, балки оғзаки нутқи, савол-жавоблари ҳам таъсир қилади. Ота-она ўзаро жанжаллашиб турсалар, кўшнилари билан чиқиша олмасалар, бир-бирларидан бўлар-бўлмас нарсаларни талаб қилсалар, бундай тарбия яхши натижа бермайди, аксинча Боланинг ота-оналарига бўлган ишончини йўқотади. Сўз қудратли кучга эга. ҒЮмшоқ, меҳрибонлик билан айтилган сўз шундай қудратли кучки, унинг билан ҳеч қандай жазо тенглаша олмайдиҒ дейилган.

Оиладаги тотувлик, ўзаро ҳурмат, меҳр-муҳаббат, келишувчилик кабилар ота-оналар билан Болалар ўртасида руҳий муҳитни қарор топтиради, уларнинг камолотига ижобий таъсир кўрсатади.

Ўзаро келишув, отанинг Болаларга ва онага меҳр-муҳаббати юксак ахлоқли инсоний муносабатлари намунаси бўлиб, улар Бола қалбини ларзага келтиради, яхши ҳис-туйғулар билан тўлдиради, атрофни ўраб турган воқеликка самимий муносабат тарбиалайди. Оилавий тарбия ота-оналарнинг ўз фарзандларига меҳр-муҳаббатда бўлишларига ва Болаларининг ота-оналарини чуқур севишларига асосланганлиги учун ҳам кўпроқ аҳамият касб этади ва бошқа тарбиялардан фарқ қилади.

Ҳозирги замон педагогикаси ота-оналарга ва барча тарбиячиларга раҳбатлантириш Икки жазолаш шакллари танлашда қабул қилинган қарорнинг қанчалик тўғрилигини мантиқан ўйлаб кўриш, ўзига хос йўл эканлигига ишонч ҳосил қилиш ва фақат ахлоқий, маънавий жазолаш лозимлигини маслаҳат беради.

Турли оилаларда ота-оналарнинг Болаларига кўрсатадиган тарбиявий таъсирлари савиясини аниқлашда қуйидагиларни назарда тутиб кузатиш ишларини олиб боришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

А) Боланинг исми, фамилияси, отасининг исми, туғилган йили, оилада Болалар сони, ўғил ва қизларнинг сони, нечанчи фарзанд эканлиги, қанча вақтини оилада Икки оиладан ташқарида ўтказади.

Б) Ота-оналарнинг Икки оиладаги тарбиячиларнинг исми, фамилияси, уларнинг иш жойлари, касб-хунарлари, оиланинг моддий таъминоти, уй шароити, ота-оналарнинг ва бошқа оила аъзоларининг маълумотлари, уларнинг ўзаол муносабатлари.

В) Оила аъзоларидан ким Болалар тарбиаси билан кўпроқ шуғулланади, тартибга Болалар қай даражада риоя қилишади, уларнинг оилада ва жамоатчилик жойларидаги хулқи қандай, катталарга қандай муомала қилишади.

Обрў қозониш жуда мураккаб масаладир, бунинг учун энг биринчи навбатда тўғрилиқ, ҳалоллик бўлиши лозим. Бола катталарнинг сўзлари, хатти-ҳаракатлари, яъни бераётган ваъда, юракдан қилинаётган муомалаларига Икки дўқ-пўписаларидан қатъи назар уларга ишиниши лозим. Ота-оналарга турли туман ваъдалар беришда жуда ҳам эҳтиёт бўлиш тавсия этилади. Берилган ваъда бажарилмай қолса, уни тўғри ва далиллар билан асослаш лозим. Агар Болага уй ишларини бажаргани, яхши одатларни намоёниш этгани, ота-оналарнинг топшириқларини ўз вақтида бажарганлиги ва ҳоказолар учун дам олиш куни кино Икки театрда олиб боришга ваъда берилган бўлса, ҳар қандай қийинчиликларга қарамасдан ваъданинг устидан чиқиш лозим.

Кейинги йилларда, мактаб маъмурияти, ўқитувчилар, тарбиячилар оилавий тарбияга, ота-оналарнинг тарбия борасидаги обрўларининг ошишига, ҳурматга сазовор ота-оналарнинг ҳаётини йўллари, оилавий тарбиядаги тажрибаларини тарғиб қилишда, шу асосда Болаларда оила қадри ва ғурурини юқорига кўтариш хислатларини уйғотишда барча имкониятлардан унумли фойдаланмоқдалар.

Оилавий ижобий анъоналарни бажариш жараёнида катта ешдаги кишиларнинг намунаси ешларни ўйлашга, фикрлашга, ижтимоий ҳаётни тушунишга мажбур этади. Чунки анъоналар маънавий омиллар сифатида Болага ҳаётнинг у Икки бу жаҳҳасида қандай яхлит тадбир қўллаш, ўзининг Икки бошқаларнинг хулқий муаммосини баҳолашга ердам беради.

Катта авлод вакилларининг оилада бўлишлари фақат Болалар камолотига ғамхўрлик билан чекланмай, балки уларнинг тарбиасига ҳам таъсир этади. Бундай ердам омиллари ичида ота-оналар ва катта ешдаги кишиларнинг оила мустаҳкамлиги ва қон-қариндошлиқ ҳиссиётларининг узвий бирлиги асосий роль ўйнайди. Натижада оилавий тарбияда Болаларда шакллантириш лозим бўлган умумий ижобий камолот, характер, қатъиятлик, изчиллик каби ижобий сифатлар фақат ота-оналар томонидангина эмас, балки катта авлод вакиллари, ҳатто, қариндош-уруғлар томонидан ҳам назорат қилинади.

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, оиланинг катта авлод вакиллари билан бирга Икки алоҳида, ажратилган ҳолда яшашига қараб тарбиявий таъсир даражалари ҳам бир-биридан фарқланади. Катта авлод вакиллари иштирокидаги оилаларда Болаларга кўрсатиладиган тарбиявий таъсир изчил, бир бутунликда ташкил топади. Ўзаро муносабатлар ҳам оиладаги аъзолар учун умумий бир бутунлик асосида бўлади. Катта ешдаги кишиларнинг тажрибаси тарбия омили ролини ўйнайди. Уларнинг ота-онаси, боб ва бувиси, яқин ва узоқ қариндошларининг намунаси Болалар учун тарбия воситаси хизматини ўтайди.

Катта авлод вакиллари бўлмаган, ажралган Икки алоҳида яшовчи оилаларда Болаларга кўрсатиладиган тарбиявий таъсир йўллари қисман фарқланади. Чунки биринчидан, ота Икки онаси йўқлиги, иккинчидан, боб Икки бувисининг йўқлиги Болаларнинг руҳий камолотига албатта, у

Икки бу даражада салбий таъсир кўрсатади. Бу масала ҳозирги кунда тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Чунки ота-оналарнинг ажралиши кўпайиб бормоқда.

Қишлоқ жойларда ота-оналарнинг барча меҳнат фаолиятлари Болалари кўз онгида содир бўлади. Шу сабабли улар Болалари тарбиасига ҳақиқий ҳалол меҳнатлари орқали таъсир кўрсатадилар. Уларни шаҳар оилалари тарбиасидан тўғридан-тўғри ажратиб турадиган устунликлари ҳам мана шундадир. Шаҳар оилалари тарбиасида бу масала кўпроқ ота-оналарнинг, катта ешдаги кишиларнинг суҳбати ва ҳикоялари, саехат ва ўқиган китоблари асосида амалга оширилади. Тўғри, ота-оналар ўзларининг завод ва фабрикадаги жонли меҳнатлари ҳақида, кўлга киритган ютуқлари ҳақида мароқ билан ҳикоя қилиб беришлари мумкин. Айниқса, ота-оналарнинг Болаларини ўзлари ишлаб турган жамоалари ҳаёти билан таништириш мақсадида завод, фабрикаларга уюштирган экскурсиялари Болалари қалбида бир умр эсда сақланиб қолади. Бундай яхши ташаббус, иш шакллариининг кенгайиб, қулоч ейиши ота-оналар ва Болалар меҳнатининг уйғунлашувига олиб келади.

Тарбия жараенида ота-оналар ва уқитувчиларнинг Болаларни ижтимоий фойдали ишларга тортиш борасидаги масъулияти ниҳоятда муҳимдир. ЛИккин, оз бўлса-да шундай ота-оналар ҳам борки, улар Болаларининг мактабда металлوم йиғиш, гул ва дарахт кўчатлари ўтказишларини рағбатлантирмайдилар, қувватламайдилар. Уларнинг фикрича, бундай ҒмайдаҒ ишлар Болаларининг оиладаги, майдончадаги шахсий ишларига ҳалал берар эмиш. Айрим ота-оналар эса Болаларига касблар ҳақида нотўғри тушунча беришади. Уларнинг фикрича, касблар ичида маъқуллари, шунингдек, оилалари шаънига мос келмайдиган касблар борлигини таъкидлашади. Болалари томонидан ота-оналарининг билим, обрўларига мос келмайдиган касбнинг танланиши уларнинг ғурурига, иззат-нафсига тегади ва ҳоказо.

Болани фақат у билан гаплашганда, насихат қилганда Икки унга бирор нарса буюргандагина тарбиалайман, деб ўйламанг. Сиз Болани турмушингизнинг ҳар бир онида, ҳаттоки ўзингиз уйда йўқлигингизда ҳам тарбиалайсиз. Сизнинг қандай кийинишингиз, бошқалар билан ва бошқалар ҳақида қандай гаплашишингиз, хурсанд бўлишингиз Икки ташвишланишингиз, дўст ва душманингиз билан қандай муомала қилишингиз, кулишингиз, газета ўқишингиз - Болар ҳаммаси Бола учун катта аҳамиятга эга. Гапингиз оҳанги сал ўзгарса ҳам, Бола буни дарров пайқаб олади Икки сезади, Бола фикрингиздаги ҳамма ўзгаришларни ҳар хил йўллар билан билиб олади, ЛИккин ўзингиз бундан беҳабар бўласиз. Агар сиз уйда кўполлик Икки мактанчоқлик қилсангиз Икки ичкилик ичсангиз, ундан ҳам емони онани ҳақорат қилсангиз - сиз Болаларингизга ниҳоятда катта зарар етказган бўласиз, уларга емон тарбия берган бўласиз ва сизнинг бу ножўя қилиқларингизнинг оқибати жуда емон бўлади.

Юқорида таъкидланганидек, ҳаётда кўплаб намунали ва обрўли ота-оналаримиз кўп. Агар ота-она ҳалол меҳнат билан машғул бўлса, Бола уларни ҳурмат қилишга мажбурдир. Баъзан эса, ишда жуда яхши мутахассис бўлган ота-оналар Болаларига намуна бўла олмайдилар. Натижада ўзлари билмаган ҳолда оилаларида ишекмас, кўча безори, эркатойлар камол топади.

Бизнинг назаримизда Болалари билан дўст, уларга диққат-эътибор билан қарайдиган, қайғуларига ҳамдард, хурсандчиликларини баҳам кўрувчи, талабларида сабрли, Болаларига доимо маънавий кўмаклашувчи ота-оналаргина ҳақиқий маънода намуна бўла оладилар. Уларнинг обрўси ҳалол меҳнатлари билан дўстона муносабатлари, керак бўлса, ҳатто айблари учун кечирим сўрашлари билан мустаҳкамланади.

Оила тарбиаси муаммоларин ечишда миллий ва умуминсоний қадриятлардан фойдаланиш Режа

- 1. Ислом динида оила тарбиаси ҳақида**
- 2. Оилада Бола тарбиаси**
- 3. Оила ва маҳалла**

Фойдаланган адабиётлар

1. А. Мунавваров ҒОила педагогикасиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1994й
2. О.Тураева ҒОила этикаси ва психологиясиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1998 й
3. М.Халматова ҒОилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси Ғ Т, ҒУқитувчиҒ 2000 й
4. Э.Юсупов, У.Юсупов ҒОила- маънавият булоғиҒ Тошкент-2003 й

Инсон омилини ҳар томонлама камол топтириш, ўзаро ердан, ўртоқлик муносабатларини янада яхшилаш, шахсий оилавий ва ижтимоий ҳаётда оддийлик ва ҳалоллик, ҳушмуомалалик ва ростгўйлик каби маънавий-ахлоқий инсонларга хос бўлган сифатларни янада такомиллаштириш асосида жумхуриятимизнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиетини жадаллаштириш давримизнинг энг муҳим истиқбулли режаларидан 9исобланади.

Кишилик жамияти тараққиети тарихидан маълумки, Бола шахсининг камолоти оилада шаклланади.

Оила жамият ҳаётини олға сурувчи, уни янада юксак босқичларга кўтариб раванқ топтирувчи, келажак авлодларни тарбиалаб етиштирувчи, камол топтириш учун масъул бўлган ғоят муҳим ўчоғдир.

Жамиятимиз тараққиети ўзининг ривожланиш қонуниятларига асосланган ҳолда шахс етуқлигини тахминловчи ва тарбия самарадорлигини оширувчи омилларни вужудга келтириш талабини қўймоқда. Шу билан бирга жумхуриятимиз тараққиети билан оила, унинг барча ҳаётий босқичлари жиддий ўзгаришларга учраётганлигини ҳам эсдан чиқармаслик керак. Бизнинг янги оила вужудга келтириш борасидаги муваффақиятларимиз шак-шубҳасиздир. Оила эркаклар ва аёлларнинг тўла тенг ҳуқуқлиги, оила учун баб-баравар жавобгарлиги

асосида қурилади. Бироқ, янги оилани вужудга келтириш оддий иш эмас. Бу мураккаб жараен бўлиб, унинг ўз муаммолари мавжуд. Мустақил оила - унинг энг муҳим негизларидан биридир.

Республикамиз моддий-техника базасининг ривожланиши ўз навбатида оиланинг моддий ва маънавий камолотига, бу эса, ўз навбатида оиладаги Болалар тарбиасига у Икки бу даражада таъсир кўрсатади. Меҳнаткашларнинг турмуш шароитларининг муттасил яхшиланишига, фаровонлашишига олиб келади.

Оиладаги даромадларнинг ошиши, бир томондан, ота-оналарнинг билим савиялари ва маданий ҳаётларининг яхшиланишига сабаб бўлса, иккинчи томондан, оила аъзоларининг юқори маънавий эҳтиёжларининг ижобий шаклланишига, оилавий муносабатларнинг такомиллашувига, бойишига, катталар ва кичиклар орасидаги мулоқот мазмунига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабдан бўлса керак, республикамизнинг, жамоатчиликнинг диққат-эътибори оилаларни мустаҳкамлаш, янги оилаларнинг қарор топиши ва шаклланишига қаратилмоқда. Чунки ешларни оилавий ҳаётга тайерлаш давр талабига айланиб бормоқда.

Оила ва оилавий тарбия муаммолари ичида ота-оналарнинг тарбиячилик маданиятини ошириш ва уларга умумий тарбияга оид билим бериш давримизнинг долзарб масалаларидан биридир. Оилаларни педагогика ютуқлари билан таништириш уларнинг мустаҳкамлигини таъминлаш воситаларидан биридир. Иккинчи томондан эса, бу ўз навбатида, Болаларнинг тарбиасида тегишли шакл ва услубларни такомиллаштириш йўлларида биридир. Шунинг учун ҳам ота-оналарни, оилаларни тарбияга оид билимлар билан, тарбия услублари билан қуроллантириш ниҳоятда зарур.

Тарбияга оид билим бериш муаммоси фақат ота-оналарнинг иши бўлиб қолмасдан, балки барча меҳнаткашлар оммасининг иши, кенг маънода давлат аҳамиятига молик ишдир. Республикамиз қарорларида таъкидланганидек, барча ташкилотлар, меҳнат жамоалари, умуман жамият ахлоқий соғлом, маънавий бой, мустаҳкам оилани вужудга келтириш тўғрисида, оналар ҳақидаги, мамлакатнинг келажаги бўлган ешлар ҳақидаги ғамхўрликни кучайтириши зарур. Ота-оналарнинг Болалар тарбиаси ҳақидаги, уларни турмушга ва меҳнатга тайерлаш тўғрисидаги масъулиятини ошириш зарур.

Гап шундаки, жамиятимиздаги ҳар бир тўлақонли шахс Болаларнинг тарбиячиси бўлиши, янги инсонни ҳар томонлама камол топтирувчи барча ҳолатларда, шарт-шароитларда иштирок этиши лозим. Ҳар бир йигит-қиз бўлажак ота-оналардир. Шу сабабли жамиятимиз уларнинг қандай оила қуришларига бефарқ қараб туролмайди. Республикамиз Болаларни баркамол инсон қилиб тарбиялаш вазифаларини, оилаларнинг мустаҳкамлиги учун қўйилаётган талаблар меҳнаткашларнинг тарбиявий маълумотини ошириш заруриятини кўтариб чиқмоқда. Бу масала ҳозирги кунда ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир.

Атоқли педагоглар тарбиани мақсадга мувофиқ ташкил этиш шароитларидан бири ота-оналарнинг тарбиавий саводхонлигида, деб ҳисоблаган эдилар. Ота-оналарни тарбиага оид ва психологик билимлар билан қуроллантирмасдан туриб оилада тарбиа жараенини тўғри ташкил этиш мумкин эмас. Демак, оила ҳаётини тарбиавий жихатдан тўғри ташкил қилиш учун ўқитувчилар, кенг жамоатчилик педагогика фани орқали аҳолига ердан бериш, ота-оналарга тарбиавий билим бериш тизимини ишлаб чиқишлари лозим.

Педагог-олимлар тадқиқотларида исботланганидек, оилавий тарбиага доир ишлар қуйидаги шароитларда бажарилса, унинг самарадорлиги янада ошади.

1. Мактаб ўзининг барча таъсирлари мажмуини оилавий тарбиа жараенига изчил йўналтира олса,
2. Ўқитувчилар жамоаси оила билан ўзаро ҳамкорлиги даврида ўзларининг этик-педагогик тарбиавий талабларини тўғри ташкил эта олсалар,
3. Халқ маорифи бўлими ва муассасалар ташкилотчи ота-оналарни тарбиавий жараенга торта олсалар,
4. Ўқитувчилар томонидан оилавий тарбиага раҳбарлик Болалар мактабга келмасдан олдин бошланса ва бу иш уларнинг барча ўқув йилларида давом эттирилса.

Бу масалаларни ижобий ҳал қилишда шаҳар, ноҳия ижроия қўмиталари ва халқ таълими бўлимларининг тарбиавий имкониятлари кенгаётган пайтдаги таъсири ҳозирги кун нуқтаи назаридан муҳим аҳамият касб этмоқда. Демак, мамлакатимизда умумий таълимни сифат жиҳатидан тубдан янгилаш асосида ешларни ҳар томонлама камол топтириш учун аҳолига тарбиавий билим беришни ҳар қачонгидан ҳам юқори савияга кўтариш бизнинг муқаддас бурчимиздир. Оиланинг ижтимоий куч-қуввати унинг тарбиа бериш имкониятларида, ижтимоий фаол инсонни тарбиалаш қобилиятларида эканлигини деярли ҳаммамиз биламиз. Лйккин била туриб ҳамма вақт ҳам бу имкониятлардан фойдалОна олмаймиз Икки тарбиа беришда ўзимиз сезмаган ҳолда хатоларга йўл қўямиз.

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, ота-оналарга тарбиага оид умумий таълим беришда ечимини кутаётган муаммолар ҳам кўп. Шу сабабли уларни бир йўла йўқотиб бўлмайди. Тарбиавий умумий таълимнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан ва, асосан, барча меҳнаткашлар оммасининг бир мақсад асосида бирлашишларига, бу борада халқ таълими муассасаларига, ўқитувчилар жамоаларининг етакчилик қилишларига ҳамда ташкилотчиларга боғлиқ. Амалда нима бўлмоқда. Амалда эса бу масалалар билан фақат халқ таълими органлари ва ўқув юртлари шуғулланмоқдалар. Маданият, соғлиқни сақлаш, адлия, педагогика жамияти ходимлари, завод, фабрика, жамоа хўжалиги ишчи ва хизматчилари бу ишга деярли жалб қилинмаган. Тарбиавий умумий

таълим тизимига ҳали барча тарбиаси қийин ўсмирларнинг ота-оналари жалб этилмаган ва ҳоказо.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, умумий ўрта таълим савиясининг пастлиги паст малакали шахсларнинг вужудга келишига, бу эса ўз навбатида моддий таъминотнинг емонлашишига, оила маънавий дунесининг ғариблашишига, маданий бойликлардан маълум даражада бебаҳра қолинишига, шунингдек, уларни ўзлаштириш қийинчиликларини юзага чиқаради. Шуларга асосланиб, Болаларнинг таълим ва тарбия тараққиети савияси кўп омилларга:

А) ота-оналарнинг саводхонлигига;

Б) Болалари учун хоналарнинг таъминланиш шароитларига;

В) оиладаги Болалар сонига;

Г) оилада ота Икки онанинг борлигига Икки бирортасининг йўқлигига;

Д) ота-оналарнинг маълумоти, касбига;

Е) оиланинг моддий таъминланиши ва ҳоказоларга боғлиқ деб айта оламиз.

Ҳозирги кунда республикамизнинг кўпгина шаҳар ва қишлоқларида тарбияга оид билимларни тарғиб қилишда қуйидаги шакллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир;

Аҳоли учун очилган тарбия маданиятини тарғиб қилувчи халқ дорилфунунларидан; халқ маорифи томонидан ясли, боғча ва мактабларда очилган ота-оналар дорилфунунларидан; жамоатчилик асосида ишловчи олий ўқув юртлари қошида очилган ота-оналар куллийетидан; тарбиявий ҳуқуқий билимлар мактабларидан, мактаб ешидаги Болаларнинг ота-оналари учун тарбиявий ва медицина маслаҳатхоналардан, педагогика ва Болалар руҳиятига доир масалаларни ўрганувчи тўғрақлар ва бошқалардан.

Бу ва шунга ўхшаш илмий-ташкилий ишларни илмий жамиятлар, руҳшунослар жамияти, мактаб ота-оналар кўмитаси, оилага ердан берувчи кенгашла, газета, журнал таҳририятлари ва оинаи-жаҳон кўрсатувлари олиб боради.

Агар ота-оналарга умумий тарбиявий билим беришда олимларнинг тавсиялари, оилавий тарбияга доир халқ педагогикаси тажриболари, шаҳар, ноҳия, қишлоқ, меҳнат жамоалари, шунингдек меҳнат ва уруш фахрийларининг маслаҳатлари, тавсияларига таянилса, сўзсиз бу ишнинг самарадорлиги ошади.

Оиладаги тарбиявий шароитни яхшилаш ешлар тарбиаси самарадорлигини оширишга бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Албатта, бунда оиланинг руҳий муҳити, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари асосий ва ҳал қилувчи роль ўйнайди. Мактаб, синф, ўртоқлари ва барча мулоқот манболарига нисбатан оилада аниқ тарбиявий омилларга амал қилинса, назорат остига олинса, тарбия тўғри йўлга қўйилган бўлади.

Ота-оналарнинг Болалар тарбиасига доир ўз билимларини доимо ошириб боришлари, тарбияда талабчанлик, ота-она ва катта ешдаги

кишиларнинг ўзаро аҳиллиги, кичикларга ғамхўрлик оилавий тарбия асосини ташкил этади. Бусиз оилавий тарбида муваффақиятга эришиш мумкин эмас.

Иккинчи томондан, ҳар бир оилада Бола тарбиаси юзасидан аниқ бир мақсад бўлиши керак. Энг муҳими, еш авлод тарбиасига ота-она Икки ака-ука, опа-сингил сифатидагина эмас, балки жамиятнинг ҳақиқий фуқораси сифатида ҳам эътибор бериш, ешларни мазмунли келажагимизга ишонч ва садоқат руҳида тарбиалаш зарур.

Бола ҳаёт ҳақида, яхшилик Икки емонлик фойдали Икки зарарли тушунчаларни биринчи навбатда оилада ота-онаси, ака-укаси Икки опа-сингилларидан олади. Агар боғча, мактабларда тарбиячи, ўқитувчи Болаларга таълим берса, тарбиаласа, ота-оналар фақат тарбиалаб қолмай, балки улар билан бирга яшайдилар ҳам. Бинобарин, улар Болаларга таъсир кўрсатишнинг кўп имкониятларига эгадир. Ҳамма гап шундаки, оилавий тарбианинг самарадорлиги Болаларнинг тарбиаси учунгина сарфланган вақт билан ўлчанмай, балки оиланинг ижтимоий ҳаёт босқичи билан, ота-оналарнинг обрўси ва уларнинг ахлоқи билан аниқланади. Бунда ота-оналарнинг, катта ешдаги кишиларнинг Бола тарбиаси юзасидан бурч масъулиятини чуқур ҳис қилишлари етакчи мезондир. Аниқроқ қилиб айтганда, оила даврасида катталарнинг, хусусан, ота-оналарнинг ижобий муносабатлари Болаларни тўғри тарбиалашнинг бирламчи ва зарурий шартидир.

Баен этилган фикр ва мулоҳазалар ота-оналарга тарбияга оид билим бериш юзасидан қуйидаги умумий хулосаларни чиқариш имконини беради.

Республикамиз мустақилликка эришгач, оилавий тарбия самарадорлигини ошириш, аҳолининг умумий маданий савиясини ошириш маълум даражада ота-оналар ва катта ешдаги кишиларнинг саводхонлигига боғлиқ. Сўзсиз бу масалани ижобий ҳал этишда таълим-тарбия юзасидан тарғибот ишларини олиб борувчи ва бу борада тарбиявий марказ ролини ўйнавчи ўрта умумий таълим мактабларининг роли бекиесдир.

Ота-оналарни таълим-тарбия ва ўқув фанлари мазмуни билан таништириш мактабнинг муқаддас бурчидир. Бу вазифаларни фақатгина амалий ишда, ўқитувчиларнинг амалий фаолиятларидагина рўебга чиқариш лозим. Ота-оналарни тарбиявий маорифга жалб қилишда сўз билан иш бирлиги амалда таъминланган бўлиши шарт.

Мактабнинг том маънода тарбия марказ ролини ўйнаши учун ўқитувчи ва ота-оналарнинг мақсад ва вазифалари, уларнинг амалий фаолиятлари бир-бирлари билан чамбарчас боғланган бўлиши шарт. Бу борада мактабнинг энг муҳим вазифаси ота-оналарга тарбия ишида ва Болаларнинг меҳнати ва дам олишини кўнгилдагидек уюштиришда амалий ердам беришдир.

Аҳоли ва ота-оналар ўртасида ижтимоий тарбиявий муҳитни соғломлаштириш борасидаги ишларни жонлантириш,

такомиллаштиришоила ва мактаб алоқасини мустаҳкамловчи омилдир. Тарбиавий маданиятнинг самарадорлигини оширишда мактабларда ўтказиладиган ота-оналар мажлиси муҳим аҳамият касб этади. Мақсадга мувофиқ, мазмунли ташкил этилган синф мажлисларида тарбияга оид мунозаралар бўлади, ўзаро Икки жамоа таъсир кўрсатишнинг йўл ва усуллари меҳнатсеварлик, виждонли бўлиш, мустақиллик, яхшиликка меҳр-муҳаббат, дўстлик ҳақида фикр юритилади.

Мактабнинг ота-оналар жамоатчилиги билан алоқа қилишида ўқитувчи ва тарбиячиларга яқиндан ердам берувчи бўғин мактаб ота-оналар кўмитасидир. Мазкур кўмита қабул қилинган умумий қоидалар асосида ота-оналар жамоатчилигини мактаб ҳаётига, синфдан ва мактабдан ташқари тарбиавий ишларга жалб қилиши лозим. Ота-оналар кўмитаси мактабни оталиққа олган ташкилотлар, жамоа ва давлат хўжаликлари ва бошқа ижтимоий муассасалар билан тарбиавий ишлар юзасидан алоқа қилиш ҳуқуқига эга.

Болаларни тарбиалаш ота-оналарнинг муқаддас бурчидир. Ахлоқан пок, маънавий дунеси бой оила деганда, биз катта ва кичикларнинг ўзаро ҳурмати, бир-бирларига ердами, бир-бирларига иззат ва ҳурмати тушунилади. Халқимизда емонликка қарши кураш бўлмаган жойда яхшилик туғилмайди, деган маъноли гап бор. Бу гап ешлар тарбиасига ҳам тааллуқлидир. Айрим ешларда кўринадиган ахлоқий нуқсонларни йўқотиш уларда маънавий гўзаллик ҳосил қилиш учун кунт ва қатъият билан курашмоқ лозим. Бу муҳим вазифани бажариш фақат мактаб ва оиланинг бурчи бўлибгина қолмай, балки кенг жамоатчиликнинг ҳам асосий вазифаси бўлмоғи керак.

Бола тарбиасида оила ва жамоатчилик билан бирга ишлаш

1. Бугунги кун ешлари

2. Бола тарбиасининг педагогик аҳволи

Фойдаланган адабиетлар

1. А. Мунавваров ҒОила педагогикасиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1994й
2. О.Тураева ҒОила этикаси ва психологиясиҒ Т, ҒУқитувчиҒ 1998 й
3. М.Халматова ҒОилавий муносабатлар маданияти ва соғлом авлод тарбияси Ғ Т, ҒУқитувчиҒ 2000 й
4. Э.Юсупов, У.Юсупов ҒОила- маънавият булоғиҒ Тошкент-2003 й

Мамлакатимизда Болалар тўғрисида, оналар ҳақида ғамхўрлик қилиш чинакам давлат аҳамиятига молик ишдир. ҒЖамики яхши нарсалар - БолаларгаҒ шиори янада баралла жарангламоқда. Кейинги йилларда мазкур масала юзасидан қабул қилинган қарорлар фикримизнинг исботидир.

Маълумки, Бола мактабга келгунга қадар ҳам, мактабда ўқиш даврида ҳам, асосан оилада тарбиаланади. Оила давлатнинг асосий

куртаги сифатида Болаларнинг дунёкараши, хулқи ва дидига таъсир кўрсатиши табиий ҳолдир. Оила аъзоларининг маънавий бирлиги ешларни ҳар томонлама камол топтиришнинг дастлабки ва асосий омилларидан бири ҳисобланади.

Болаларни баркамол инсон қилиб етиштиришда мактабни оила билан мустаҳкам боғламай туриб, тарбия соҳасидаги бутун ишларни муваффақиятли амалга ошириш бўлмайди. Шу мақсадда ота-оналар ўртасида таълим-тарбияга оид ташвиқот ишларини кенгайтириш уларни мактабнинг фаол ердამчиларига, ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқаридаги ишларида ҳар томонлама фойдали ташкилотчиларига айлантириш зарур.

Жамиятнинг жадал ривожланиши, фаолият турларининг тобора мураккаблашиб бориши шахс онгига кўрсатаётган кўринмас таъсирларнинг кучайишига олиб келмоқда. Мана шундай шароитда кишининг мавжуд билими, касб-хунари, малакалари камлик қилиб қолмоқда. Энг аввало, инсонларда оилада таркиб топган дид, фаросат, ақл, одоб, эмоционал маданиятга муҳтожлик сезилмоқда. Эстетик, ахлоқий ва бошқа тарбия сифатлари кундалик ҳаёт эҳтиёжга айланиб бормоқда. Табиийки, бундай сифатларга оилавий тарбия орқали асос солинади, камол топтиради. Тўғр, бунда ижтимоий тарбиянинг ўрнини инкор этиб бўлмайди. Она шу нуқтаи назардан уларнинг бирлигига, ўзаро ҳамкорликларига асослансак, баркамол инсон тарбиасида муваффақиятларга эришиш мумкин. Оилавий тарбия педагогика фанида мураккаб муаммолардан биридир. Унинг мураккаблиги шундаки, ҳар бир оила ўзига хос ибтидоий гуруҳ бўлиб, тарбиада фақат мазкур гуруҳга хос хусусиятларга асосланади.

Таъкидлаганимиздек, оилавий тарбияни ижтимоий тарбия билан алмаштириш Болалар камолотига салбий таъсир кўрсатади. Масалан, ясли, боғчаларга бормай, фақат оилада ўсган ва вояга етган Болалар мактабга борганларида ўз тенгқурлари ичида кўп жиҳатлари билан ажралиб туради. Оиланинг Болаларга моддий ва маънавий ғамхўрлигини, кўрсатаётган тарбиасини ясли, боғча тарбиаси билан Икки, аксинча, ясли боғча тарбиасини оилавий тарбия билан алмаштириб бўлмайди. Фақат ўзаро ҳамкорлик масалани ижобий ҳал этиш имкониятини беради.

Лиқкин ўзининг хусусиятлари ва такрорланмас таъсири билан оила Бола тарбиасида муҳим омиллигича қолади. Амалиётда кузатганимиздек, Болада ота-онасининг меҳри, эркалашлари асосида ота-оналарига, қариндош-уруғларига бўлган ҳиссиётлари шаклланади. Боланинг отасига бўлган ҳурмати онанинг ҳурматини жойига қўйишда асос бўлади. Онага бўлган меҳр-муҳаббат оқибат натижада ўз оиласига, хотини, фарзандларига бўлган муносабатларда ўз аксини топади.

Иккинчи томондан Болалар ҳам ўз ота-оналарига таъсир кўрсатадилар. Оилавий алоқаларни оилавий қизиқиш, маънавий қониқиш ҳислатларини такомиллашига сабаб бўладилар.

Ота-оналарнинг ўзига ва Болаларига бўлган талабчанлиги, катта ва кичикларнинг ўзаро муносабатлари, дўстона муҳит, ишонч ва ўзаро бир-бирларини тушуниш оила, мактаб ва жамоатчиликнинг Болалар тарбиаси юзасидан олиб бориладиган муҳим омилларидан биридир. Бундай бирликнинг рўёбга чиқишида, энг аввало, ота-оналарнинг сиесий онглилиги муҳим роль ўйнайди. Чунки ота-оналарнинг фаоллиги оилавий ҳаётда ўз ифодасини топади. Шу маънода Болалар ўз ота-оналарининг сиесий ва фуқаролик киефаларига қараб ўз хулқ-атворларини тартибга соладилар, хурматларини жойига қўядилар.

Болалар улғая бошлаши биланок ўз ота-оналарининг каерда ишлашлари, жамиятда тутган ўринлари, уларнинг билимига қизиқа бошлайдилар. Шунинг учун ҳам ота-оналарнинг нималарга қизиқишларини, кимлар билан сафдош эканликларини Болалар мумкин қадар эртароқ билганлари маъқул. Ота-она қандай ишда бўлмасин уни жиддий, эл хурматига лойиқ бир иш деб биладиган бўлиши керак. Бу борада оиладаги тарбианинг мақсадга мувофиқ ташкил этилиши юзасидан жавобгарлик маълум даражада мактабга юклОнади. Оиладаги ҳукмронликнинг тарбиавий жиҳатдан тўғри бўлишини таъминлаш мактабнинг муҳим вазифаларидан биридир. Оилавий тарбианинг мазмунли ташкил этилишига дастлабки таъсирни мактаб белгилайди. Мактабгина оилавий тарбиа самарадорлигини ошириш юзасидан раҳбарлик қила олади. Бу вазифаларнинг муваффақиятли бажарилишида, ижобий ҳал этилишида ота-оналар ўртасида олиб бориладиган тарбиага оид тарғиботнинг роли бениҳоядир. Чунки ота-оналарни ҳозирги замон руҳий-таълим-тарбиавий билимлар билан қуроллантирмай туриб, оилавий тарбиани йўлга қўйиб бўлмайди. Оммавий-тарбиавий тарғиботда энг яхши оилалар намунасида таъсир кўрсатиш энг мақбул йўлдир. Бола тарбиаси юзасидан оила, мактаб ва жамоатчилик ҳамкорлиги ҳозирги кунимизнинг долзарб масалалиги ҳам мОна шундадир. Чунки, биринчидан, Бола тарбиасида оила, мактаб ва жамоатчилик ҳамкорлигининг ўзи мураккаб жараен бўлиб, бунда муаллимлардан ташқари ишлаб чиқариш жамоалари вакиллари, ешлар, касаба уюшмалари иштирок этадилар. Иккинчидан, ота-оналар ва қариндош-уруғлар турли меҳнат жамоаларининг вакиллари бўлиб, ишлаб чиқариш ва еру дўстларининг маънавий ҳаётларидаги омилларни муҳокама қиладилар, уларнинг ҳаётга, санъатга, оилавий мажбуриятларга бўлган муносабатлари ҳақида гапирадилар. Шу сабабли ҳам мОна шундай тоифа оилаларида тарбиа топаётган Болалар бошқа ота-оналарнинг кўчада, жамоат жойларидаги ҳаёт фаолиятларига қараб ўз ота-оналарига баҳо берадилар. Тўпланган тажриБоларни ясли, боғча, мактабдаги ўртоқлари билан муҳокама қиладилар ва ҳоказо.

Оилаларнинг Болалар тарбиаси учун имконият доиралари анча кенг бўлиб, кўплаб оилаларимиз моддий жиҳатдан яхши таъминланган. Ота-онанинг кўпи энг камида ўрта маълумотли. Бундай ҳолатлар ота-оналарнинг педагогика, психология соҳасидаги билимлар билан

қуролланишига ва мактаб билан ҳамкорликда Болалар тарбиасини яхшилаш имкониятларини яратади. Ота-оналарнинг билим савияси, умумий тарбияга оид маданияти, ижтимоий интилишлари ва талаблари, Болалар тарбиасига нисбатан турлича муносабатлари, шаклланган ҳаётий тажриболари, тарбия ва ижтимоий тараққиёт натижасида ҳосил қилган ишонч ва эътиқодлари, оиладаги ўзига хослик Болалар тарбиасига салмоқли таъсир кўрсатади.

Кўплаб қишлоқ оилаларида маълум даражада Болалар тарбиаси юзасидан жамоатчилик ердами мавжудлигига қарамасдан тарбиавий кучларнинг бир бутунлигига эришилмаган, ўзаро ҳамкорликни қандай ташкил этиш мумкинлиги ҳақида маълумот етарли эмас. Ўқитувчилар ҳам синф ота-оналар мажлисининг ўтказилиши мактаб ва оила ҳамкорлигини таъминлайди, деб ўйлашади. Тўғри, ота-оналар мажлиси ҳам ҳамкорликни таъминлашнинг энг муҳим омилларидан ҳисобланади, ЛИккин оила, мактаб, жамоатчилик ҳамкорлиги учун, уларни бирлаштириш учун махсус ташкил этилган марказ бўлиши лозим.

Демак, мактаб мукамал ташкилот сифатида барча тарбиавий ишларни мақсадга мувофиқ ташкил этиши лозим. Ўз ўқитувчилар жамоасини уюштира олган, жамоатчиликни Болалар тарбиасига йўналтира олган, уларнинг ота-оналарини яхши билган мактаб маъмуриятигина тарбиавий ютуқларни қўлга кирита олади. Бундай мактаблар эса ўз атрофидаги завод, фабрика, жамоа ва давлат хўжаликлари, оталиққа олган корхоналар билан алоқани мустаҳкамлаб, ўқувчиларнинг мактабдан бўш вақтларини мазмунли ташкил этмоқдалар, қаровсиз, тарбиаси оғир Болаларни ўз назоратларига олмақдалар. Бундай хайрли ишларда кўплаб ота-оналар мактаб билан яқиндан алоқада бўлиб ўқувчилар тарбиаси юзасидан ўқитувчилар жамоаси билан бамаслаҳат иш олиб боришмоқда.

ЛИккин, кўплаб ота-оналар Болалар тарбиасига тайер эмасликлари, уларга таъсир этувчи турли омиллардан беҳабарликлари, Бола камолотининг мураккаб томонларини билмасликлари натижасида оилавий тарбиада кўплаб кўнгилсиз воқеалар ҳам содир бўлмоқда. Бундай салбий омиллар ўғил Икки қизларнинг мактабдаги таълим-тарбиасига емон таъсир кўрсатмоқда. Вояга етмаган ешлар орасида қонунбузарликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда.

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, ҳали ҳам айрим ота-оналар Болалар тарбиаси ва уларнинг келажаклари ҳақида замон талаби даражасида тарбиавий масъулиятни ҳис қилмаяптилар. Ота-оналар билан суҳбатлашиш натижасида шу нарса аниқландики, улар фарзандлари 15-16 ешга етганидагина Ғўғлим икки қизим юқори синфда ўқимоқда. Келажакда қаерга юборсам экан, қаерга ўқитсам эканҒ деган фикрга борадилар. Имкони борича, таниш-билиш орқали ўзлари учун маъқул даргоҳга ўқишга Икки ишга жойлаштирамоқчи бўладилар. Улар Болаларининг қобилиятига ҳам, қизиқишига ҳам, хоҳишига ҳам эътибор

бермайдилар. Бундай ҳолат ота-оналарнинг тарбия масаласида аниқ мақсад ва дастурлари йўқлиги оқибатида содир бўлади.

Ўрни келганда шуни алоҳида таъкидлаш керакки, айрим мактаб ўқитувчилари орасида ўз ишига масъулиятсизлик билан муносабатда бўлувчи шахслар ҳам йўқ эмас. Уларнинг энг емон хатоларидан бири тарбияга оид барча камчиликларни ота-оналар зиммасига юклаб қўйиб, ўзлари эса кузатувчи бўлиб қолишларидир.

Ўқитувчи ота-оналарнинг фаол ердამисиз Болаларнинг баркамоллигини таъминлай олмайди. Бу ўринда тарбиячининг ўзини тарбиялаш лозимлигини ҳам эсдан чиқармаслик керак. Ўзига нисбатан талабчан муаллим ота-оналар билан ҳамкорликда ўқувчиларда мустақил фикрлаш ва ҳаракат қилиш, янгиликни сезиш, ташаббускорлик ҳамда ижодкорлик қобилиятларини шакллантириш мақсадида уларга қатъий талаблар қўйиш учун маънавий ҳуқуққа эга бўлади.

Республикада айрим мактабларда ота-оналарни маълум гуруҳларга бўлиб мажлисларга чақириш жорий этилмоқда. Масалан, еш ва кам тажрибали оилаларни алоҳида, нотўлиқ оилаларни, кўп Болали оилаларни алоҳида-алоҳида чақириб, улар билан ишлаш йўллари белгиланмоқда.

Баъзан ота-оналар Болаларининг Ғуй вазифаларига ердам бериш керакми? деган саволни беришади. Бунга Ғха Икки ҒйўқҒ деб жавоб бериш ҳам ноўрин. Гап шундаки, уйга берилген топшириқлар Болаларнинг мустақил ишлари бўлиб, уларнинг фикрлаш фаоллигини таъминлашни мақсад қилиб қўяди. Ўқувчиларнинг у Икки бу ўқув материаллари билан амалда танишишлари, тегишли хулоса чиқаришлари назарда тутилади. Шу сабабли уй вазифаларини Болаларининг иштирокисиз ўзлари ечиб бермасдан, балки уни ечишда тарбиявий раҳбарлик қилишлари, фикрлаш учун имконият яратишлари лозим. Баъзан шундай ҳолатлар учрайдики, ота-оналар Болаларини ўқитаётган ўқитувчиларни, тарбиячиларни танимайдилар, билмайдилар. Болалари бўш вақтларини қаерда, ким билан ўтказишидан беҳабар бўладилар. Баъзан эса, ўқитувчиларнинг талаблари, илтимос-истакларига терс жавобберувчи, тескарисини бажарувчи ота-оналарни ҳам учратиш мумкин.

Мактабга тез-тез бориб турувчи ота-оналарнинг фаолияти мактовга сазовордир. Чунки ўқитувчилар билан бўлган учрашувлар, Болалари юзасидан билдирган фикрлар ўз навбатида ота-оналар учун муҳим аҳамият касб этади. Энг муҳими, улар Болалари қаерда, ким билан юради, уларнинг дўстлари ким ва қандай фанларга қизиқишларини билиб оладилар, назорат қилиш имконияти ортади.

Мактабни оила билан боғловчи восита - бу ўқувчилардир. Ўқувчилар билан ишлаш, уларнинг илмий дунеқарашларини шакллантириш, ижтимоий фаолликларини таъминлаш орқали ота-оналарга таъсир кўрсатиш усулларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Бу борада мактаб ва оила алоқасини таъминловчи ота-

оналар мажлислари, Болалар тарбиасига алоқадор муаммоларни жамоа бўлиб ҳал этиш кабиларнинг ролини инкор этиб бўлмайди. Жумладан, «Болангизнинг қандай ўқишини биласизми», «Болаларимиз одоби ҳақида суҳбатлашайлик», «Мустақил ҳаёт бўсағасида» каби мавзуларда олиб бориладиган суҳбатлар ота-оналарни ўз Болалари ҳақида, уларнинг келажаги ҳақида қайғуришларига сабаб бўлди.

Юқоридаги масъулиятли вазифаларнинг бажарилишида синф раҳбарларининг тарбиавий фаолиятлари ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Масалан, синф раҳбарларининг ҳар бир оилага кириб бориши шу оилага ва ота-оналарга ҳурмат сифатида баҳоланади. Синф раҳбарининг ота-оналар билан биргаликда тарбиавий чора-тадбирларни белгилашлари, синф раҳбарининг ўқувчилар кўз олдида ота-оналари билан суҳбатлашишлари уларнинг тарбиасига самарали таъсир кўрсатади. Синф раҳбарининг ота-оналар билан суҳбатидан кейин ўқувчилар ҳаётида сезиларли ўзгаришлар юз беради, бу уларни хурсанд қилади, янада куч-ғайрат сарфлашга илҳомлантиради. Ўз навбатида, синф раҳбарлари ота-оналар томонидан билдириладиган хабар. Танқидий фикрларини вазминлик билан тиклашлари, иулойимлик билан эшитишлари ва имконият доирасида ижобий ҳис этишлари жуда муҳимдир. Бундай муносабатларда синф раҳбарларига ота-оналарни ўз тенгқурларидек дўст тутишлари, «Келинг биргаликда ўйлаб кўрайлик», «Сиз нима дейсиз» каби дўстона савол-жавоблар орқали иш тутишлари тавсия этилади.